

Obraz císaře Hadriana v moderní historiografii

■ MAGDALENA MORAVOVÁ (Praha)

Publius Aelius Hadrianus (11. srpna 117 – 10. července 138) patří nepochybně mezi nejvýznamnější panovníky římské říše. Pokud však srovnáme množství biografií, které o něm doposud vyšly, s množstvím věnovaným jiným, i méně významným vládcům, zdá se, že historiky toto téma stále jaksi odrazuje. Zároveň je pro téměř všechny současné studie na toto téma typické, že zdůrazňují dlouhou odmlku na poli hadrianovského bádání i obtíže, které se s ním pojí. Přesto hadrianovská studia ve skutečnosti nejsou tak skromná, ani nedostatečná, jak o sobě sama tvrdí. Je pravda, že v minulém století, zvláště v jeho první polovině, mnoho biografií o Hadrianovi nevyšlo, v posledních desetiletích se však tato situace změnila k lepšímu, nejen z kvantitativního hlediska. Byly publikovány desítky dílčích prací k jednotlivým aspektům jeho vlády či osobnosti a stovky článků, které obraz „Hadrianus: jeho život, osobnost a doba“, doplňují.¹ Vypadá to, jako by tato mozaika teď jen čekala na někoho, kdo se ji pokusí složit. Přesto toto úsilí zůstává doposud naplněno jen do jisté míry. Je tedy na místě ptát se, proč tomu tak je.

Mohlo by to být povahou dochovaných pramenů. Literární díla z Hadrianovy i pozdější doby nelze rozhodně srovnávat s Tacitovými spisy či se Suetoniovými *Životy císařů*, ať už se jedná o pasáže z díla Diona Cassia ze

¹ Velice detailní přehled bibliografie včetně dílčích studií, článků a drobných příspěvků až do roku 2007 poskytuje ROMAN 2008, s. 485-516; starší dosti limitovaný přehled THORNTON 1975, s. 432-476. Přehled problematiky včetně základní bibliografie poskytuje i článek <http://www.luc.edu/roman-emperors/lindexxx.htm> na webové stránce s názvem *De imperatoribus Romanis. An Online Encyclopedia of Roman Emperors*, již tvoří kolektiv vesměs amerických akademických autorů. Konečně i německá, španělská, švédská a italská mutace internetové encyklopedie wikipedia nabízejí poměrně podrobně zpracované heslo o Hadrianovi, přičemž oproti předchozí mají tu výhodu, že pružně reagují na aktuální vývoj bádání, srv. [http://de.wikipedia.org/wiki/Hadrian_\(Kaiser\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Hadrian_(Kaiser)) atd.

3. století,² ve skutečnosti výťah z byzantské doby, který ve stručnosti taktak pokrývá dobu Hadrianovy vlády, nebo tzv. *Vita Aelii (Hadriani)* ze souboru *Historia Augusta* ze 4. století, či o něco mladší *Epitome de Caesaribus*.³ V řadě dalších děl najdeme na Hadrianovu osobnost či vládu už jen drobné narážky či odkazy. Takovým příkladem je hra císaře Juliana, již napsal při příležitosti Saturnálií v roce 361, v níž naráží na Hadrianovu homosexualitu a zálibu v astrologii.⁴ Jedná se o velice krátkou pasáž, nicméně zajímavou tím, že dokládá, jak se už v té době formoval temný, nebo alespoň rozporuplný obraz tohoto císaře. Je pravda, že podobné náznaky chvílemi probleskovaly už u Diona Cassia, u něhož se poté inspirovala *Vita Aelii* v souboru *Historia Augusta*. Její autor Hadrianův portrét převzal, podstatně rozšířil a přitom vycházel rovněž z dnes ztracených císařových pamětí, které císař sepsal několik měsíců před svou smrtí.⁵ Z Hadrianových pamětí se zachoval pouhý zlomek, a to u Suetonia pokračovatele Maria Maxima, problém je však v tom, že i Maxima známe pouze jako zdroj *Vita Aelii*. Nicméně navzdory kritice, kterou Dio Cassius vůči císaři nešetřil (podotýká například, že Hadrianus nebyl prost jistých slabín jako žárlivosti či ctižádosti),⁶ vnímal jej přece jen především jako vzdělaného a mimořádně nadaného muže. Vedle toho coby Řek oceňoval Hadrianův vztah k řecké kultuře a jazyku. Oproti tomu *Vita Aelii* vychází z jiného základního postoje. Podle Yvesa Romana, jednoho z Hadrianových současných životopisců, se jedná o jeden z posledních velkých senátních pamfletů.⁷ Z faktografického hlediska sice *Vita Aelii* Hadrianovu vládu popisuje dosti přesně, hlavním autorovým cílem však bylo podat portrét „špatného vládce“, rozuměj panovníka, který pronásleduje senátory. Ať už k Romanově teorii zaujmeme jakýkoli postoj, nelze popřít, že obraz císaře, který zahájil svou vládu vraždou čtyř senátorů, vzdal se Traianem dobytých území, raději s vojáky cvičil, než s nimi bojoval,⁸ příliš cestoval a chtěl kontrolovat celou říši, místo aby zůstával v Itálii,⁹ měl

² CASS. DIO 69,5 a 23.

³ *Hist. Aug.* 2,1-2 a 5-7; *Epit. de Caes.* 14,1-6.

⁴ JULIAN. *Caes.* 8,311D.

⁵ ROMAN 2008, s. 20-21. K Romanovi jako životopisci císaře Hadriana srv. níže.

⁶ CASS. DIO 69,5,2-3.

⁷ ROMAN 2008, s. 21-23.

⁸ M. CORN. FRON. *Ad M. Caes.* 2,4,1.

⁹ AEL. ARIST. *Or.* 26K. Aristidův odmítavý postoj k Hadrianovým cestám je snadno pochopitelný – žil za jeho nástupce, který se vyznačoval zcela odlišným přístupem k vládě, domácího Antonina Pia.

nevhodnou slabost pro chlapce atd., přechází do dalších století už z antických literárních pramenů. Příliš na tom nemění ani zachované drobné zlomky vlastních císařových textů, např. několik Hadrianových básní, anekdot a výroků, které lze navíc často interpretovat buď v císařův prospěch, nebo neprospěch podle postoje toho kterého autora.

Spíše negativní a jednostranné zaměření literárních textů ovlivněných zdroji ze senátorského a císaři nepřátelského prostředí však v římském prostředí nebylo zas tak neobvyklé. Nevýhodou literárních zpráv o Hadrianovi je ale i jejich nedostatečná chronologie a minimum údajů před rokem 94/95, kdy budoucí římský panovník zahájil vojenskou dráhu.¹⁰ Ostatní neliterární prameny zase charakterizuje značná roztržitost. Toto tvrzení lze vztáhnout na mince (např. soupis mincí Britského muzea věnuje Hadrianovi celých 300 stran),¹¹ medailony, tzv. Hadrianovy sentence včetně textů zákonů dochovaných na nápisech i na papyrech, či výtvarná díla, která zobrazují jej i osoby z jeho okolí. Přesto tyto prameny poskytují o císaři již mnohem komplexnější obraz: vystupuje z nich jako mimořádná osobnost a skvělý správce říše. Vnímavému pozorovateli dokážou mnohé prozradit. Právní doklady ukazují Hadrianovu tendenci k centralizaci říše a k posilování vlastního vlivu v právních a soudních rozhodnutích, zatímco výtvarné umění svědčí mj. o sílícím vlivu ženského prvku v císařské rodině.¹² Jak je vidět, hadrianovských pramenů není málo. Nepracuje se s nimi snadno, nelze se však na jejich nedostatky neustále vymlouvat.

Jak vlastně vypadají dosud publikované Hadrianovy životopisy? Ačkoli M. Boatwrigthová ve svém několikastránkovém medailonku tohoto císaře v Baretových *Životech císařů* tvrdí, že „psát životopis ... Hadriana znamená spíše představit římský svět na jeho vrcholu ... než jen vykreslit důkladně muže, který [mu] vládl...“,¹³ z biografii, které jsem měla možnost prostudovat, se zdá, že někteří autoři ani neusilují o to prodat se nevstřícnými prameny ke skutečnému Hadrianovi. Jindy naopak rezignují na detailnější vykreslení jeho doby, někdy dokonce neuspějí ani v jednom z bodů zadání.

¹⁰ Jako zřejmě osmnácti či devatenáctiletý sloužil Hadrianus coby tribun v legii II Adiatrix v Aquincu v Panonii, srv. FITZ 1993, s. 163.

¹¹ MATTINGLY 1936.

¹² V tom mnohdy odpovídají pramenům písemným, např. potvrzují Hadrianovu úctu ke starším ženám v jeho rodině, tj. Plotině, Marcianě či Matidii starší, srv. WEGNER 1956.

¹³ BARETT 2012, s. 202.

Jako základní a dlouho ničím nenahrazená biografie Hadriana sloužila práce, jejímž autorem byl mimořádně vzdělaný německý badatel Ferdinand Gregorovius, který navíc v době pozitivismu dokázal psát i čtivě.¹⁴ Od té doby nevyšlo nic, co by v rámci této stručné stati stálo za zmínku. To platí až do 20. let minulého století, kdy byla publikována monografie Bernarda W. Hendersona.¹⁵ Kniha vyšla po první světové válce a její autor ji věnoval bratrovi, který v ní zahynul. Je tudíž do značné míry poznamenána dobou svého vzniku. Německé bádání jí dodnes vytyká protiněmeckou zaujatost. Tyto výtky jsou vcelku oprávněné už proto, že Gregorovius je zde mj. nepravdivě osočen z kompilování.¹⁶ V duchu této tendence Henderson rovněž ostentativně ignoroval německé bádání, což jeho práci samozřejmě negativně poznamenalo.¹⁷ Krom toho, přestože britského historika nejspíš vedla upřímná snaha očistit jeho hrdinu od nánosů staletých obvinění a pomluv hyzdících portrét výtečného státníka,¹⁸ jsou některá jeho stanoviska dnes již neudržitelná. Další nesou zřetelnou patinu tehdejší britské imperiální ideologie, přičemž nejkřiklavější příklad poskytuje nejspíš Hendersonovo patetické přirovnání Hadriana k hrdinovi búrské a první světové války, polnímu maršálovi lordu Horatiovi Kitchenerovi (1850-1916). Avšak, i když byla Hendersonova monografie z výše uvedených důvodů zastaralá již v době vydání, jednalo se na dlouho o jediný větší pokus o celkovou syntézu, který vůbec stojí za výslovnou zmínku.

Nedávná desetiletí přinesla po velkém množství dílčích studií (za všechny je vhodné zmínit alespoň práce Ronalda Symea publikované v 80. a 90. letech v oxfordské řadě *Roman Papers*)¹⁹ konečně také několik pokusů o nové monografie a syntézy. Jako první si zaslouží delší zastavení zřejmě jediná současná práce, která líčí Hadriana na základě neliterárních pramenů. Publikace *Hadrian. Empire and Conflict* vznikla jako doprovodná studie k roz-

¹⁴ GREGOROVIVS 1884 a 1898.

¹⁵ HENDERSON 1923.

¹⁶ HENDERSON 1923, s. 1-8.

¹⁷ Srv. např. WEBER 1907.

¹⁸ Namátkou snad stačí citovat Hendersonovu tezi, která má posunout Hadrianův vztah k Antinoovi do čistě otcovské roviny, srv. HENDERSON 1923, s. 133: „For all we know, it was a pure enough friendship between Hadrian, who had no son, and Antinous.“

¹⁹ SYME 1979, s. 617-628; 1984, s. 1436-1446; 1988, s. 21-49; 1988, s. 295-324; 1988, s. 546-562; 1991, s. 103-114; 1991, s. 103-114; 1991, s. 157-181; 1991, 398-408.

sáhlé a pro hadrianovské bádání zásadní stejnojmenné výstavě, která se konala v Britském muzeu v Londýně v roce 2008.²⁰ Její autor, kurátor oddělení řecko-římského sochařství v Britském muzeu Thorsten Oppper v ní podává císařův portrét založený na artefaktech shromážděných z celého světa, s důrazem na sochy, bronzы, mince a mozaiky, doplněný i o citlivé interpretační texty. Vyzdvihuje Hadriana jako panovníka, který dokáže díky vytrvalosti, vojenské aktivitě, neustálým cestám po provinciích a rozsáhlému stavebnímu programu dodat říši stabilitu. Autor se detailně zabývá architekturou a stavební činností za Hadrianovy doby v Římě i mimo něj, přičemž zvláštní pozornost věnuje Hadrianovu valu v severní Anglii (důraz, který klade na tuto stavbu a její místo v Hadrianově bezpečnostní politice, je u britské publikace vcelku pochopitelný). Při listování touto knihou nelze přehlédnout, že její leitmotiv představuje důležitost architektury v Hadrianově vizi římské říše. Monografie přináší řadu nových, jinde dosud nepublikovaných poznatků, např. fragmenty Hadrianovy kolosální sochy, která byla objevena při archeologickém průzkumu v Sagalassosu v Turecku v roce 2007. Do knihy jsou zahrnuty například i artefakty z tzv. Jeskyně dopisů v Judei, v níž se skrývali vzbouřenci v době Bar Kochbova povstání v roce 132. Oppper se snaží postihnout a zdokumentovat také Hadrianovy osobní vztahy: k milenci Antinoovi (tj. především na základě dokladů jeho deifikace), k manželce Sabině či Antoninu Piovi (zde se zase setkáme s doklady potvrzujícími jeho adopci) atd. Je pochopitelné, že se tato publikace omezuje na neliterární prameny. V knize tohoto typu nemůže být prostor pro skutečně hlubokou psychologickou studii Hadriana jako člověka. Přesto i s těmito omezeními se Oppperovi podařilo vytvořit přesvědčivý portrét panovníka na pozadí jeho říše a monografie se dá hodnotit jako úspěšný příspěvek k hadrianovským studiím.

To bohužel zdaleka neplatí o monografii Anthonyho Everitta *Hadrian and Triumph of Rome* z roku 2009. Jakkoli na ní její čtenáři oceňují čtivost, o císaři Hadrianovi se zde mnoho nedozvědí, protože Everitt se zaměřil především na vylíčení doby a historických událostí, a to navíc spíše závěru vlády julsko-klaudivské dynastie. Je tomu tak nejspíše proto, že jde o období dobře zdokumentované v pramenech i v literatuře. Jediný důvod, proč se autor rozhodl psát o Hadrianovi, tkví v tom, že jej a jeho vládu vnímá jako třetí vrchol římské epochy po Ciceronovi a Augustovi, o nichž již dříve publiko-

²⁰ OPPPER 2008, n. v. 2010.

val samostatné práce.²¹ Pokud už píše o Hadrianovi, hemží se jeho studie výrazy jako „pravděpodobně, můžeme pouze předpokládat, zřejmě“ atd. Everitt se evidentně nepřenesl přes obtíže hadrianovských pramenů a jeho pokus je nutno v kontextu ostatních prací hodnotit jako neúspěch.

Prvním významným autorem monografie o Hadrianovi ale byl – po padesáti sedmi letech – už Anthony Birley, tehdy profesor v Düsseldorfu, který před šestnácti lety, v roce 1998, přišel se svou, v odborných kruzích s jen drobnými výhradami dodnes respektovanou prací *Hadrian a Restless Emperor*. Také on předem vzdal pokus o komplexní syntézu. Jeho čtyřsetstránková (a velice hustě tištěná) monografie se zaměřuje především na Hadrianovy životní osudy, zatímco širší dobový kontext ponechává stranou. Birleyho práce je faktograficky spolehlivá, např. velice pečlivě dokumentuje průběh císařových cest. Prameny pro Hadrianův život hledá v zaznamenané činnosti jeho současníků, v historických událostech, v literatuře, v analýze tendenčních zpráv ve *Vita Aelii* v souboru *Historia Augusta* apod. Samozřejmě že dochází k předpokládaným závěrům typu: o Hadrianově dětství a vzdělání v Římě nevíme téměř nic, lépe jsme na tom ohledně jeho příbuzných v politice v letech 76-90 apod.²² Analyzuje díla Hadrianových současníků a snaží se prozkoumat císařův vztah k nim (Hadrianus pravděpodobně Quintiliana nestudoval, Tacitovým dílem nebyl nijak uchvácen, Pliniovy řeči nijak dopodrobna neznal apod.).²³ Z názvu knihy vyplývá, že Birley vnímal císaře jako nesmírně aktivní,²⁴ avšak rozporuplnou osobnost, neklidného cestovatele, který strávil polovinu života na cestách; zdůrazňuje ale zároveň, že díky tomu byl Hadrianus lépe informován o dění v říši než kdokoli jiný. Birley ho líčí jako vzdělaného „tyrana“ s láskou k řecké kultuře, zároveň však schopného využívat tajnou policii i proti nejbližším ve svém okolí.²⁵ Hadrianovo náboženství označuje za helénské s tím, že ve stáří se císař přiklonil ke skeptickému epikureismu. Birleyho opatrnému přístupu zcela odpovídá, že se vyhýbá hodnocení události, která císaře nadosmrtně zásadně ovlivnila, a sice „smrti na Nilu“.²⁶ S rozpaky se staví k vynášení jakýchkoli teorií²⁷ a zcela se

²¹ EVERITT 2002 a 2006.

²² BIRLEY 1997, s. 10-20.

²³ BIRLEY 1997, s. 27.

²⁴ BIRLEY 1997, s. 312, pozn. 1: „In several respects Hadrian was *hyperactive*.“

²⁵ BIRLEY 1997, s. 301-307, kde se věnuje detailně charakteristice Hadrianovy osobnosti.

²⁶ BIRLEY 1997, s. 235-258.

²⁷ BIRLEY 1997, s. 249: „It is perhaps fruitless to speculate, when the truth can never be discovered, unless by an historical novelist.“

vyhýbá tak těžko historicky podchytitelnému jevu, jako je stav císařovy mysli. Celkově se Birley soustředil na zachycení utajených či neznámých momentů Hadrianova života spíše než na vylíčení jeho osobnosti, a ještě méně na společnost, v níž tento císař žil. Přestože je v primární analýze pramenů nesmírně důkladný a cituje i mnohé pozdní či okrajové, z nichž vystupuje Hadrianova vášnivá, komplikovaná a po dokonalosti toužící osobnost v dosti živých subjektivních barvách, sám se vyjma titulní charakteristiky císaře od pokusu o skutečně osobní portrét císaře distancoval. Na otázku, kdo vlastně Hadrianus byl, Birley odpovídá jen částečně. Spokojuje se pouze s konstatováním, že ve srovnání se svými předchůdci a díky neklidnému putování říší, které naplnilo většinu jeho vlády, byl rozhodně císařem velmi viditelným.²⁸

Je také sporné, nakolik se na tuto otázku podařilo odpovědět alespoň Yve-sovi Romanovi, poslednímu z historiků, kteří se o to v nedávné době pokusili. Kniha francouzského profesora na univerzitě v Lyonu, jejíž titul *Hadrien, L'empereur virtuose* by se dal přeložit také jako *Hadrianus, císař – mistr diplomacie* vyšla v roce 2008. Jedná se o práci podloženou bohatými prameny i bibliografií. Navzdory císařovým nutným válečným aktivitám jej autor vidí v podstatě jako pacifistu a zodpovědného státníka, který se vzdává expanzivní politiky a vědomě připravuje říši na přechod k nové epoše, již na základě astrologických predikcí očekává. Na rozdíl od Birleyho a všech dosud zmíněných prací se Roman důkladně zaobírá Hadrianovou osobností.²⁹ Polemizuje i s Birleyho ústředním termínem „restless“ – podle Romana byl totiž Hadrianus spíše netrpělivý – a vnímá císaře jako mnohonásobnou osobnost.³⁰ Zásadní je pro něj i panovníkova všeobsahující přezdívka *Graeculus*. Podle Romana ji lze vztáhnout na Hadrianovu sexualitu, vztah ke kultuře, umění i k jeho způsobu myšlení.³¹ Mnohem více prostoru než kterýkoli autor před ním věnuje francouzský historik Hadrianovu oficiálnímu státnímu programu, propagandě a ideologii, v jejímž rámci např. Hadrianus vystupuje nejen jako dědic Traiana, ale jako nový Augustus.³² Zdůrazňuje roli, již v těchto koncepcích

²⁸ BIRLEY 1997, s. 307.

²⁹ Srv. např. název třetí kapitoly *Héritier de Trajan tout en restant soi-même* – ROMAN 2008, s. 101.

³⁰ Srv. *Epit. de Caesar.* 14,9: *varius multiplex multiformis*; ROMAN 2008, s. 363.

³¹ ROMAN 2008, s. 8.

³² ROMAN (2008) na s. 124-130 upozorňuje např. na pojmy jako *providentia deorum/Augusti, aureum saeculum*, které se objevují na ražbách a jsou zřetelnou aluzí

hrál Hadrianův zájem o astrologii (autor cituje mj. císařův horoskop od Antigona z Nikaie, dochovaný u Héfestiona z Théb).³³ Způsob, jakým astrologie, magické praktiky a mystéria ovlivnily Hadriana i jeho politickou ideologii, byl podle Romana zcela zásadní – přijímá např. astrologicko-magickou interpretaci Antinoovy smrti jako oběti, která má císaři prodloužit život a zajistit dlouhý mír a blaho říši. Romanův portrét Hadriana je v mnoha ohledech neotřelý, ale ani sám autor si zřejmě nečinil ambice na vytvoření syntézy, která by podala také komplexní obraz celé Hadrianovy éry.

Navzdory zásadním rozdílům v přístupu obou badatelů však Birleyovu i Romanovu monografii cosi spojuje. Když se Anthony Birley bránil spekulativním teoriím s tím, že podobná věc přísluší romanopisci, narážel na konkrétní osobu, k níž se často vztahuje i Francouz Yves Roman. Po pravdě, jen málo prací věnovaných Hadrianově osobnosti po roce 1951, se dokáže tomuto jménu vyhnout. Řeč je o Marguerite Yourcenarové, jejíž knihu *Mémoires d'Hadrien* vnímá dokonce i Romanův vydavatel, nakladatelství Payot, jako literární pendant k této historické biografii.

Historický román Marguerite Yourcenarové vyšel poprvé v roce 1951 a vychází v mnoha jazykových verzích znovu a znovu.³⁴ Autorka v něm vytvořila ztracené „Paměti císaře Hadriana“. Tento román v dopisech bez jediného dialogu píše Hadrianus budoucímu císaři Marcu Aureliovi, jehož vnímá jako svého vnuka a skutečného dědice. Na konci života tu panovník předává své zkušenosti a moudrost mladému následníkovi, text však lze vnímat i jako jakousi celoživotní zповěď státníka, politika a filozofa. Za svoji knihu získala Yourcenarová např. cenu Prix Combat (1963), a v roce 1980 byla dokonce jako první žena uvedena do francouzské Akademie literatury.

Kvalitních historických románů byly napsány stovky, málokdy se však setkáváme s tím, že by byly citovány ve výčtu odborné bibliografie k určitému tématu, jako se to běžně děje v případě *Hadrianových pamětí*. V čem je tato kniha tak výjimečná? A druhá otázka: zaslouží si skutečně místo, jež si v hadrianovské historiografii uzurpuje?

na Augusta, či na Hadrianovu snahu vystupovat podobně jako tento císař jako *princeps Romanorum*.

³³ CRAMER 1954, s. 165-169; ROMAN 2008, s. 131-132.

³⁴ Srv. YOURCENAR 1951, n. v. 1974; anglické vydání 1954, n. v. 2000; české vydání 1971.

Podle autorčiných vzpomínek byl její prvotní motivací příběh Antinooa a také touha očistit obraz císaře Hadriana. V dopise, který autorka napsala svému vydavateli, se odvolává konkrétně na církevního historika Boussueta, podle něhož Hadrianus „zhanobil svoji skvělou vládu svými zvrácenými láskami“.³⁵ Jezuíta Bossuet ani jiný názor zastávat nemohl, jeho postoj však zároveň dokládá, jak negativní obraz Hadriana přešel z antických pramenů do pozdější historiografie, kde se udržel. Potvrzuje to také *Slovník* Pierra Baylea víceméně z téže doby. Pod heslem *Hadrien* lexikograf sice např. chválí císařovy velké ctnosti: otevřenost, pracovitost, skromnost či věrnost, disciplínu i zálibu v literatuře atd., na druhé straně mu ale vyčítá krutost, závistivost, necudnost, pověřivost, zálibu v magii i jeho „ohavnou vášeň“ pro Antinooa.³⁶

Samozřejmě ne každý historik či filozof měl v minulých stoletích na Hadriana takto příkrý názor. V roce 1503, tj. sto padesát let před Bossuetem a Boylem, zařadil Niccolò Machiavelli tohoto císaře mezi tzv. „Pět dobrých císařů“. Nepřekvapivě mezi nimi dále najdeme Nervu, Traiana, Antonina Pia a Marka Aurelia. Na jejich příkladu Machiavelli rozvíjel myšlenku adopce jako ideální formy výběru nástupce. V tomto směru na Machiavelliho navázal klasik antické historiografie v 18. století Edward Gibbon, který se domníval, že v té době „byla římská říše ovládána absolutní mocí“, vláda však zároveň byla vedena „moudrostí a ctností“.³⁷ Nesmíme ale zapomínat, že toto hodnocení se netýkalo Hadrianovy osobnosti. Gibbon sice oceňoval, že se za jeho vlády římská říše těšila rozkvětu v míru a prosperitě, nicméně Hadriana v souladu se starší tradicí označil mj. za žárlivého tyрана.³⁸

³⁵ BOUSSUET 1681, s. 100: „Il deshonora par ses cruautés et par ses amours monstrueuses un regne si éclatant.“

³⁶ BAYLE 1695-1697, heslo *Hadrien*: „Grandes vertus, ... il était libéral, laborieux, civil, exact, maintenait l'ordre et la discipline ... composa plusieurs Livres. ... cruel, envieux, impudique, superstitieux et adonné à la Magie. Quoi de plus abominable que sa passion pour Antioüs?“

³⁷ MACHIAVELLI 2007, I. kap., §10; GIBBON 1776 (1994), s. 78: „The Roman Empire [výslovně je řeč o vládě Antoninů] was governed by absolute power ... with fame invariable spirit of wisdom and virtue.“

³⁸ GIBBON 1776 (1994), s. 78: „Under his reign ... empire flourished in peace and prosperity. Hadrianus ... was an excellent prince, a ridiculous sophist, and a jealous tyrant.“ Atd.

Vraťme se ale k *Hadrianovým pamětem*, jejichž autorka se rozhodla narušit toto tendenční zobrazování Hadriana a vytvořit císařův kladný portrét, jaký si podle ní skutečně zasloužil. Bylo by chybou domnívat se, že Yourcenarová,³⁹ která se ve svých románech mnohdy zabývala otázkou sexuální odlišnosti (sama prožila celý život s překladatelkou svého díla do angličtiny Grace Frickovou), uspěla jen proto, že dovedně zpracovala „skandální motiv“. Naopak. Ve skutečnosti si autorka zvolila Hadriana jako nejlepší příklad římského císaře: podle jejího názoru byl větším humanistou než Augustus a lepším politikem než Marcus Aurelius, byl předobrazem renesančního vládcce (Machiavelli ostatně patří mezi autorčiny přiznané myšlenkové zdroje). Čtenáři na této knize oceňují rovněž krásný jazyk a tématu uměřený jazyk a styl, autorčinu znalost reálií, geografie a historie.

Román si záhy získal velkou popularitu a v obecném čtenářském povědomí ztracené Hadrianovy *Paměti* skutečně nahradil. V té chvíli se však zároveň stal předmětem dodnes probíhající diskuse historiků, kde je vlastně hranice historie a fikce a co si s ním vlastně počít. Frankofonní bádání bylo vůči Yourcenarové vždy vstřícné. Podle francouzského historika Paula Petita „dokázala Madam Yourcenarová rozvinout bohatství psychologie a prokázala dobrou znalost pramenů, aniž by předstírala historickou pravdivost“.⁴⁰ André Chastagnol jde ještě dál a dokonce tvrdí, že „portrét, který vykreslila M. Yourcenarová, nepochybně odpovídá pramenům“.⁴¹ Anglosaská historiografie zaujímá mnohem rezervovanější přístup. Ještě před Birleyem⁴² dokonce i Ronald Syme publikoval svoji přednášku, v níž pokládal za nutné se kriticky vyjádřit k tomu, že tyto fiktivní paměti čtenáři vnímají jako skutečný pramen. Jeho druhá hlavní výtká směřovala přímo k autorce, která nepracuje kriticky s prameny, ať už se jednalo o soubor *Historia Augusta* či o dílo Diona Cassia.⁴³ Dokonce i francouzská literární teoretička Henriette

³⁹ Vlastním jménem Marguerite Antoinette Jeanne Marie Ghislaine Cleenewerck de Crayencour (1903-1987). Pseudonym si zvolila na základě přesmyčky ze svého jména.

⁴⁰ PETIT 1974, s. 160: „Mme Yourcenar a déployé pour le peindre des trésors de psychologie et une bonne connaissance des sources sans prétendre à la vérité historique.“

⁴¹ CHASTAGNOL 1994, s. 9: „Le portrait que trace de lui Marguerite Yourcenar correspond sans aucun doute à ce que les sources nous apprennent.“

⁴² BIRLEY 1997, s. 9.

⁴³ SYME 1991, s. 151, 181; sřv. též BRUGGISSER 1994 či *Cahiers d'études anciennes* 21, 1988, které věnovaly tomuto problému celé číslo, přičemž zvl. přínosný je příspěvek BERNIERA na s. 7-25.

Levillainová, jež románu věnovala zasvěcenou studii, musela připustit, že spisovatelka občas interpretuje Hadrianovy činy i názory ahistoricky.⁴⁴

Tyto výhrady jsou nepochybně oprávněné. Přesto Yourcenarová zřejmě skutečně oslovila čtenáře právě hlubokým ponorem do císařovy mysli a schopností přiblížit čtenářům duchovní atmosféru tehdejší doby. Anebo spíše dokázala vyjádřit obecnou představu, již jsme si o té době vytvořili? Tato otázka by nás zavedla na mnohem širší diskusní pole. Příklad *Hadrianových pamětí* budiž důkazem, že veřejnost bude mít vždy v oblíbě historické romány. Spisovatelce Yourcenarové těžko lze upírat právo vcítovat se do mysli jejího hrdiny. Většina historiků však soudí, že jim samým nenáleží dávat dějinám takovouto podobu, byť by tak mohli získat více čtenářů, a že úkol historiografie leží jinde. Kniha M. Yourcenarové se stala literární klasikou a bude jí i nadále, jak dokládá poměrně nedávno publikovaná esej významné americké novinářky a psycholožky Joany Acocellaové v časopise *New Yorker*.⁴⁵ Ačkoli tedy existuje mnoho historiků, kteří by tak s chutí učinili, Yourcenarové místo v moderní hadrianovské historiografii už nejspíš upřít nedokážou.

Nicméně vraťme se k původní otázce. Proč zůstává obraz Hadriana i v současné historiografii stále do jisté míry rozostřený? Vykreslení takové osobnosti, jakou byl Publius Aelius Hadrianus, snad skutečně není možné bez špetky poetické inspirace. Anebo mají pravdu ti historikové, kteří soudí, že si musí zakázat „představovat“ si pocity a reakce historické osobnosti, o níž píší, a to i v případě, kdy by se jim zdály přirozené nebo logické, protože by se příliš otevřeli subjektivitě? Zřejmě zde narážíme na hranice tohoto úkolu. Přesto je třeba doufat, že se badatelé nenechají odradit ani v budoucnu. Hadrianus, coby mimořádný panovník i nesmírně zajímavá osobnost a lidská bytost, si naši pozornost bezesporu i nadále zaslouží.

⁴⁴ LEVILLAIN 1992.

⁴⁵ ACOCELLA 2005: „... no other document takes us so deeply into the pre-Christian mind.“

Bibliografie:

- ACOCELLA, Joan. Becoming the Emperor. *New Yorker*, 14. 2. 2005, http://www.newyorker.com/archive/2005/02/14/050214crbo_books
- BARRETT, Anthony (vyd.). *Životy císařů*. Přeložila Markéta BAUEROVÁ. Praha: Academia 2012.
- BAYLE, Pierre. *Dictionnaire historique et critique*. Rotterdam: Reinier Leers 1692¹ (v 1 svazku), 1860¹¹ (v 11 svazcích).
- BENARIO, Herbert W. Hadrian (A.D. 117-138). <http://www.luc.edu/roman-emperors/lindexxx.htm> (*De imperatoribus Romanis. An Online Encyclopedia of Roman Emperors*), 2000.
- BERNIER, Yves. Génèse et fortune littéraire des Mémoires d'Hadrien. *Cahiers d'études anciennes*, 1988, 21, s. 7-25.
- BIRLEY, Anthony R. *Hadrian, the Restless Emperor*. London – New York: Routledge 1997 (německá verze připravená autorem: *Hadrian. Der rastlose Kaiser*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern 2006).
- BOSSUET, Jacques-Bénigne. *Discours sur l'Histoire universelle*. Svazek 1.10. Paris: Mabre-Cramoisy 1681.
- BRUGGISSER, Philippe. „Patience“ *d'un impatient Hadrien à l'approche de la mort, de l'Histoire Auguste à Marguerite Yourcenar (Historiae Augustae Colloquia 5)*. Bari: Edipuglia 1997, s. 39-70.
- CRAMER, Frederick Henry. *Astrology in Roman Law and Politics*. Philadelphia: American Philosophical Society 1954 (*Memoirs of the American Philosophical Society*).
- EVERITT, Anthony. *Cicero: The Life and Times of Rome's Greatest Politician*. New York: Random House 2002.
- EVERITT, Anthony. *Augustus: The Life of Rome's First Emperor*. New York: Random House 2006.
- EVERITT, Anthony. *Hadrian and the Triumph of Rome*. New York: Random House 2009.
- FITZ, Jenő. *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit*. Sv. 1. Budapest: Encyclopedia 1993 (4 svazky: 1993-1995).
- GIBBON, Edward. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. Sv. 1. London: Strahan and T. Cadell 1776-1788 (v 8 svazcích; reprint London: Penguin's Book 1999).
- GREGOROVIVUS, Ferdinand. *Der Kaiser Hadrianus*. Stuttgart: J. G. Cotta 1884³.
- GREGOROVIVUS, Ferdinand. *The Emperor Hadrian*. New York: Macmillan 1898.
- HENDERSON, Bernard W. *The Life and Principate of the Emperor Hadrian A.D. 76-138*. London: Methuen 1923.
- CHASTAGNOL, André (vyd.). *Histoire Auguste*. Paris: Robert Laffont 1994.

- LEVILLAIN, Henriette. *Mémoires d'Hadrien de Marquerite Yourcenar*. Paris: Gallimard 1992.
- MACHIAVELLI, Niccolò. Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia. In *Vladař – Úvahy o umění válečném – Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia*. Přeložil Josef HAJNÝ. Praha: Argo 2007.
- MATTINGLY, Harold. *Coins of the Roman Empire in the British Museum, III: Nerva to Hadrian*. London: British Museum 1936.
- OPPER, Thorsten. *Hadrian: Empire and Conflict*. London: Harvard University Press 2008 (nové vydání 2010; německé vydání *Hadrian. Machtmensch und Mäzen*. Darmstadt: WBG 2009).
- PETIT, Paul. *Histoire générale de l'Empire romain*. Paris: Seuil 1974.
- ROMAN, Yves. *Hadrien, L'empereur virtuose*. Paris: Payot 2008.
- SYME, Ronald. Hadrian and Italica. *Roman Papers*, 1979, 2, s. 617-628.
- SYME, Ronald. Hadrian and the Vassal Princes. *Roman Papers*, 1984, 3, s. 1436-1446.
- SYME, Ronald. The Career of Arrian. *Roman Papers*, 1988, 5, s. 21-49.
- SYME, Ronald. Hadrian and the Senate. *Roman Papers*, 1988, 5, s. 295-324.
- SYME, Ronald. Hadrian as Philhellene. *Roman Papers*, 1988, 5, s. 546-562.
- SYME, Ronald. Hadrian the Intellectual. *Roman Papers*, 1991, 6, s. 103-114.
- SYME, Ronald. Fictional History Old and New: Hadrian. *Roman Papers*, 1991, 6, s. 157-181.
- SYME, Ronald. Journeys of Hadrian. *Roman Papers*, 1991, 6, s. 346-357.
- SYME, Ronald. Hadrian's Autobiography: Servianus and Sura. *Roman Papers*, 1991, 6, s. 398-408.
- THORNTON, Mary K. Hadrian and his Reign. In *Ausstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW) 2.2*. Berlin: de Gruyter 1975, s. 432-476.
- WEBER, Wilhelm. *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus*. Leipzig: B. G. Teubner 1907.
- WEGNER, Max. *Hadrian. Plotina. Marciana. Matidia. Sabina*. Berlin: Mann 1956.
- YOURCENAR, Marguerite. *Mémoires d'Hadrien: Suivi de Carnets de notes de Mémoires d'Hadrien*. Paris: Plon 1951 (nové vydání Paris: Éditions Gallimard 1974 [coll. Folio]; nové vydání Paris: Bibliothèque Pléiade 1982; anglické vydání: *Memoirs of Hadrian*. Překlad Grace FRICKOVÁ. New York: Farrar, Strauss and Giroux 1954; nové vydání London: Penguin Classics 2000; české vydání: *Hadrianovy paměti*. Překlad Marie VESELÁ-JANŮ. Praha: Odeon 1971).

■ SUMMARY**The image of the Emperor Hadrian in contemporary historiography**

The article outlines the main problems of contemporary Hadrianian scholarship. It mentions questions of ancient sources, their defects and specificity and also the ways how the emperor was mostly described. Until the recent past, a rather negative portrait of Hadrian had been transferred from them to other literature (Boyle, Bossuet). The article further gives an account of older studies (Gregorovius, Henderson) and then it focuses on the newest biographies on Hadrian. First of all, it emphasises the publications of Birley, Opper and Roman, which – each of them for different reasons and points of view – helps to correct the image of the emperor: he was a very complicated and controversial person, but an excellent and successful statesman and one of the most complex rulers the Roman Empire ever had. Finally, author considers the phenomenon of the historical novel, which plays a very specific role in Hadrianian studies. The novel *The Memoirs of Hadrian* by Yourcenar has achieved a very unusual and firm position on list of historical bibliography on Hadrian, and this fact is, for many scholars, still mostly irritating.